

ΧΡΟΝΙΚΟ

ΠΟΛΙΤΗΣ
Τα λέει όλα!

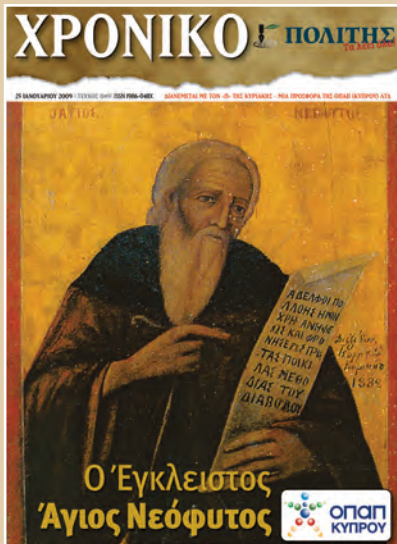
25 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2009 | ΤΕΥΧΟΣ 049 | ISSN 1986-048X

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΜΕ ΤΟΝ «Π» ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ - ΜΙΑ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΟΠΑΠ (ΚΥΠΡΟΥ) ΛΤΔ

**Ο Έγκλειστος
Άγιος Νεόφυτος**

Την 24η Ιανουαρίου γιορτάζει η ορθόδοξη εκκλησία τη μνήμη του σημαντικότερου Κυπρίου αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, ιδρυτή του αξιόλογου μοναστηρίου στην επαρχία Πάφου. Ο άγιος Νεόφυτος υπήρξε ασκητής, λάξευσε ο ίδιος την εγκλείστρα του στον χώρο άσκησης του και αναδείχθηκε σε έναν από τους πλέον αξιόλογους αγίους της ορθοδοξίας. Ο άγιος Νεόφυτος υπήρξε σημαντικός συγγραφέας και αυτόπτης μάρτυρας καίριων ιστορικών γεγονότων για την Κύπρο: αποστασία Ισαακίου Κομνηνού, εισβολή Ριχάρδου Λεοντόκαρδου και κατάληψη της Κύπρου, πώληση της στους Ναΐτες Ιππότες και ύστερα στον Γκυ ντε Λουζινιάν και ίδρυση του Μεσαιωνικού Κυπριακού βασιλείου. Όπως αναφέρει ο Δρ. Ανθούλλης Δημοσθένους: «Ο άγιος Νεόφυτος έχει χαρακτηριστεί ως ο πολυγρόφοτος συγγραφέας της Μέσης Βυζαντινής Περιόδου... η σύγχρονη έκδοση των απάντων του αγίου Νεοφύτου έχει ολοκληρωθεί σε πέντε ογκωδέστατους τόμους... μπορεί κανείς να διακρίνει ένα τεράστιο πλούτο θεολογικών προβληματισμών, κοινωνικής κριτικής, πολιτικής ανάλυσης, αγιολογικής εξέτασης, ψυχογραφικής παρουσίασης και γλαφυρής αποτύπωσης της καθημερινής ζωής».

Μαρία Κωνσταντή

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Εκδόσεις Αρκτίνος Λτδ
ΕΚΔΟΤΗΣ: Γιάννης Παπαδόπουλος
ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: Διονύσης Διονυσίου
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Χάρης Νικολαΐδης
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ ΧΡΟΝΙΚΟΥ: Μαρία Κωνσταντή
ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ: Μιχάλης Φενερίδης
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: STAVRINIDES PRESS

Του Ανθούλλη Α. Δημοσθένους
 Ιστορικού - Βυζαντινολόγου

4

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ο κόσμος της βυζαντινής Κύπρου κατά τον ύστερο 12ο και τον πρώιμο 13ο αιώνα, περίοδο κατά την οποία ζει και δρα ο άγιος Νεόφυτος.

8

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Πληροφορίες για τη ζωή του μέσα από τα συγγράμματα: «Εξαήμερος», «Θεοσημεία», «Περί της Θεοσημείας αντίγραμμα προς τον ίδιον αδερφόν Χρυσοστομίτην κυρ Ιωάννην» κ.α.

10

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Τα συγγράμματα του αγίου Νεοφύτου και η γλώσσα που μεταχειρίζεται. Ο ορθόδοξος μοναχισμός το 12ο αιώνα και το ασκητικό φρόνημα του αγίου Νεοφύτου.

16

Η ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΙΜΗΣ ΣΤΟ ΝΕΟΦΥΤΟ

Αναφορές στον άγιο Νεόφυτο μέσα από την Κυπριακή Γραμματεία. Αναπαραστάσεις του προσώπου του στη μνημειακή ζωγραφική και στις φορητές εικόνες.

20

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΣΥΝΑΝΤΑ ΤΟΝ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟ

Ο Γιώργος Σεφέρης εμπνέεται από το πρόσωπο του αγίου Νεοφύτου και γράφει το ποίημα «Νεόφυτος ο Έγκλειστος μιλά» το 1953.

Ο Νεόφυτος ο Έγκλειστος είναι ένας άγιος με ιδιαίτερο ενδιαφέρον επειδή ο βίος και η πολιτεία του είναι γεμάτα από αμφιλεγόμενα γεγονότα και ανατρεπτικές διακυμάνσεις. Ως προσωπικότητα ο Έγκλειστος αποτέλεσε αιτία τριβής ανάμεσα στον επιστημονικό κόσμο, καθώς οι θεολόγοι τον κρίνουν με θεολογικά-θεοκεντρικά κριτήρια ενώ οι ιστορικοί με ορθολογιστικά - ανθρωποκεντρικά κριτήρια.

Παράλληλα, ακολουθώντας την εξέλιξη της ζωής του, αποκτά κανείς τη δυνατότητα να εποπτεύσει τον κόσμο της βυζαντινής Κύπρου. Μέσα από τα μάτια του αγίου Νεοφύτου μπορεί να δει κανείς πολλά από τα φαινόμενα που κυριάρχησαν στο νησί κατά τον ύστερο 12ο και τον πρώιμο 13ο αιώνα. Ο Έγκλειστος έζησε σε μια εποχή όπου τα πάντα διένυαν μια αλληλουχία μετασχηματισμών. Η κοινωνία βίωνε μια σειρά

ρίοδο της ηγεμονίας του στο νησί από το 1184 έως το 1191, καθώς και την κατάληψη του νησιού από το Ριχάρδο το Λεοντόκαρδο. Παράλληλα, για το 12ο αιώνα έχουμε σημαντικό αριθμό και μη βυζαντινών πηγών.

Η Κύπρος κατά τη διάρκεια του 12ου αιώνα

Στα μέσα του 12ου αιώνα η Κύπρος βιώνει μια σειρά αλληπληθών επιδρομών, που αποτέλεσαν ισχυρά πλήγματα, αλλά οι επιπτώσεις τους στην οικονομία ήταν μάλλον συγκυριακές και βραχύχρονες. Το κυριότερο βέβαια ήταν η ψυχολογική κατάπτωση που προκαλούσαν στον πληθυσμό. Την επιδρομή του Ρεϋνάλδου της Τουλούζης μαρτυρούν, εκτός από τα βυζαντινά κείμενα, και μία σειρά από άλλα χρονικά

Ο Έγκλειστος Άγιος Νεόφυτος

από ριζικές πολιτικές μεταβολές που την επηρέαζαν βαθύτατα. Ο ίδιος όμως κατασταλαγμένος, δυναμικός και ίσως φιλόδοξος παραμένει εδραίος σε ένα σύστημα ιδεών που στηρίζεται σε δύο άξονες: στο βυζαντινό του προσανατολισμό και στην πίστη ότι προστατεύεται από τον ίδιο το Θεό.

Σκιαγραφώντας το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο έζησε ο άγιος, θα μπορούσε να λεχθεί ότι πρόκειται για την εποχή των επαναστάσεων και των μετασχηματισμών, μια εποχή δύσκολη, όπου όλα ανατρέπονταν. Ο 12ος αιώνας είναι μια εποχή μεσστή από γεγονότα, στα οποία πολλές πηγές σύγχρονες και μεταγενέστερες ρίχνουν άπλετο φως. Εκτός από τις πολλές μνείες που κάνει η Άννα Κομνηνή, υπάρχει πληθώρα άλλων βυζαντινών και όχι μόνο πηγών, που περιγράφουν το τι συνέβαινε στην Κύπρο, έχοντας δει «ιδίους όμμασι» την κατάσταση στο νησί. Ο Νικήτας Χωνιάτης αναφέρεται εκτεταμένα στα πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα που σημάδεψαν την Κύπρο από το 1166 έως το 1206, το διορισμό του Ανδρόνικου Κομνηνού, την αποστασία του Ισαάκιου Κομνηνού και την πε-

Μέσα από τα μάτια του αγίου Νεοφύτου μπορεί να δει κανείς πολλά από τα φαινόμενα που κυριάρχησαν στο νησί κατά τον ύστερο 12ο και τον πρώιμο 13ο αιώνα. Ο Έγκλειστος έζησε σε μια εποχή όπου τα πάντα διένυαν μια αλληλουχία μετασχηματισμών.

και πηγές δυτικές και ανατολικές. Η επιδρομή του αιγυπτιακού στόλου μαρτυρείται και από τον Ibn-Moyesser. Την επιδρομή του κόμη της Τρίπολης, Ραϋμούνδου Γ, στα 1161 αναφέρει εκτός από τον Κωνσταντίνο Μανασσή και ο Γουλιέλμος της Τύρου.

Ο πληθυσμός της Κύπρου το 12ο αιώνα ήταν ένα πολύχρωμο μωσαϊκό. Εκτός από τους ελληνόφωνους-ορθόδοξους, κατοικοεδρεύουν στο νησί και άλλες ομάδες με διαφορετικό θρήσκευμα και γλώσσα. Αυτή η δημογραφική ποικιλία οφείλεται κυρίως σε δύο λόγους: α) σε πολιτικές σκοπιμότητες και, β) στο εμπόριο. Στα 1136/7 μαρτυρείται η εγκατάσταση αρμενικών πληθυσμών στο νησί από τον αυτοκράτορα Ιωάν-

νη. Στα 1170, επισκέφθηκε την Κύπρο ο Εβραίος περιηγητής Βενιαμίν της Τουδέλης. Η μόνη αξιοσημείωτη πληροφορία που μας δίνει η μαρτυρία του είναι η ύπαρξη εβραϊκών πληθυσμών στο νησί. Στα 1168 αναφέρεται ότι Ιταλοί από την πόλη Αμάλφι έχουν εμπορικές εγκαταστάσεις στο νησί. Έντονη κίνηση από και προς την Κύπρο καταγράφουν επίσης συμπληρωματικά οι μη βυζαντινές πηγές. Ο βυζαντινός στόλος σταθμεύει στο νησί, επισκέπτες πηγαioέρχονται για εμπορικούς και για άλλους λόγους.

Μια πληθώρα δυτικών πηγών μαρτυρούν την κατάληψη της Κύπρου από το Ριχάρδο το Λεοντόκαρδο, με κάθε λεπτομέρεια. Αναφορές υπάρχουν επίσης στην αντιδραστική συμπεριφορά των Κυπρίων που επαναστάτησαν εναντίον του. Κάποια στιγμή μετά τις 6 Μαΐου του 1191 ο Ριχάρδος αποφασίζει να «ξεφορτωθεί» την Κύπρο και τους αντιδραστικούς Κυπρίους. Έτσι πωλεί το νησί στο τάγμα των Ναϊτών για 100.000 βυζάντια. Δεν χρειάστηκε πολύς καιρός για να καταλάβουν οι Ναύτες το λάθος τους. Ο Ριχάρδος ενεπλάκη και πάλι για να βρει νέο αγοραστή. Πραγματικά, έδειξε ενδιαφέρον ο Φράγκος ευγενής Γκυ ντε Λουζινιάν, ο οποίος συμφώνησε να εξοφλήσει το ποσό των 100.000 βυζαντιών, με το οποίο οι Ναύτες είχαν αγοράσει αρχικά το νησί. Ο Γκυ ντε Λουζινιάν φτάνει στο νησί το Μάιο του 1192. Μαζί με αυτόν εποικίζουν το νησί και άλλοι Φράγκοι που φτάνουν από τα σταυροφορικά κράτη της Παλαιστίνης και τη Μικρά Ασία.

Η ηγεμονία του Γκυ θα διαρκέσει λιγότερο από δύο χρόνια, αφού πεθαίνει στα 1194. Ο αδελφός του Αμάλριχος θα τον διαδεχθεί. Ο νέος ηγεμόνας θέτει ως βασική του προτεραιότητα τη νομιμοποίησή του με την αναγνώριση της βασιλικής του ιδιότητας, πράγμα που δεν επιδίωξε ή δεν βρήκε το χρόνο να επιδίωξει ο Γκυ. Ο Αμάλριχος θα επιτύχει τελικά τη στέψη του τον Ιούλιο του 1197, που θα πραγματοποιηθεί από τον Κορράδο, απεσταλμένο του Γερμανού αυτοκράτορα Ερρίκου ΣΤ'. Διαφωτιστικά για τα γεγονότα είναι επίσης και τα πρακτικά των Συνόδων της Λατινικής Εκκλησίας.

Η Κύπρος της εποχής του αγίου Νεοφύτου μέσα από τα στοιχεία των πηγών

Ο 13ος είναι ένας αιώνας στείρος καλλιτεχνικά, γεγονός που φανερώνει, μεταξύ άλλων, τις δυσκολίες προσαρμογής των Κυπρίων στο νέο καθεστώς, στο καθεστώς της Φραγκοκρατίας. Η σωζόμενη επιστολογραφία καθώς και η Συνοδική πράξη του 1209 καταδεικνύει το θέμα που θα κυριαρχή-

Ο Άγιος Νεόφυτος. Μουσείο Μονής Αγίου Νεοφύτου, Τάλα, Πάφος. 16ος αιώνας (φορητή εικόνα).

*Η Μονή
Χρυσοστόμου
στον
Κουτσοβέντη
όπου ο Άγιος
Νεόφυτος εκάρει
μοναχός.*

σει τον αιώνα αυτό, δηλαδή την αντιπαλότητα ανάμεσα στην Ορθόδοξη και τη Λατινική Εκκλησία, καθώς και τη δύσκολη θέση στην οποία περιήλθε η Ορθόδοξη Εκκλησία βρισκόμενη ανάμεσα στις πιέσεις της Λατινικής Εκκλησίας για υποταγή και τις αμφισβητήσεις του εξόριστου Οικουμενικού πατριαρχείου.

Η εικόνα που μπορεί να διαμορφωθεί για την Κύπρο της εποχής του Νεοφύτου μέσα από τα στοιχεία των πηγών, αλλά και από τις ερμηνευτικές απόπειρες των νεότερων μελετητών, καταδεικνύει την επικράτηση της ρευστότητας της κρατούσας κατάστασης. Ο 12ος αιώνας είναι μια εποχή που η άρχουσα τάξη, βρίσκεται σε άνηση. Κι αυτό εξαιτίας ενός μεγάλου πολιτικού μετασχηματισμού (δηλαδή της απότομης τοποθέτησης της Κύπρου σε πρωταγωνιστικό γεωστρατηγικό ρόλο λόγω της Α΄ Σταυροφορίας) που οδήγησε σε κοινωνικό μετασχηματισμό. Η τοπική αριστοκρατία προβάλλεται παντού προσπαθώντας να επιβληθεί με τον πλούτο και την πολιτική της δύναμη. Τα υπάλληλα στρώματα βρίσκονται σε καθεστώς καταπίεσης. Ο ίδιος αιώνας όμως θα οδηγήσει, με την άνοδο του Ισαακίου Κομνηνού, στην πλήρη κατάπτωση των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Η άρχουσα τάξη φυλλοροεί προς

Η εικόνα που μπορεί να διαμορφωθεί για την Κύπρο της εποχής του Νεοφύτου μέσα από τα στοιχεία των πηγών, αλλά και από τις ερμηνευτικές απόπειρες των νεότερων μελετητών, καταδεικνύει την επικράτηση της ρευστότητας της κρατούσας κατάστασης.

την Κωνσταντινούπολη και προς άλλα μέρη της αυτοκρατορίας. Η αγγλική κατάκτηση και κατόπιν η φραγκική κατοχή μετέβαλαν τους ντόπιους σε παροίκους, δηλαδή σε εξαρτημένους εργάτες. Από τη στιγμή αυτή εκμηδενίζεται –ή τουλάχιστον ελαχιστοποιείται- η πολιτική δράση του τοπικού πληθυσμού. Στη φάση αυτή σημειώνεται η απόλυτη αλλοίωση της εικόνας της κυπριακής κοινωνίας με την εισαγωγή μιας ξενόφερτης –μη ελληνόφωνης-ορθόδοξης- άρχουσας τάξης και παράλληλα

λαμβάνει χώρα η περιθωριοποίηση του γηγενούς πληθυσμιακού στοιχείου, που μέχρι πριν μερικά χρόνια διαδραμάτιζε πρωταγωνιστικό ρόλο στα εντός του νησιού δρώμενα.

Η Κύπρος παρά τη δημογραφική έκρηξη του 12ου αιώνα, το 13ο αιώνα βιώνει μια απότομη πτώση του πληθυσμού της που αρχίζει ήδη μετά το 1184. Τα μέτρα του Ισαακίου εναντίον της αριστοκρατίας και η μαζική μετανάστευση που επακολούθησε, η αγγλική κατάκτηση, οι αλληπάλληλες επαναστάσεις και τέλος η λατινική κατοχή που συνοδεύτηκε από την επανεμφάνιση της πείνας και της εξαθλίωσης, συνετέλεσαν τα μέγιστα ως προς αυτό. Αν και πρέπει να εγκαταστήθηκε στο νησί σημαντικός αριθμός Φράγκων, ο μεγάλος όγκος του πληθυσμού που ήταν ελληνόφωνοι-ορθόδοξοι. Κανένας αριθμός δεν μπορεί να δοθεί για τον πληθυσμό της Κύπρου την εποχή αυτή, χωρίς να ξεφεύγει από τα πλαίσια της απόλυτης αυθαιρεσίας. Ωστόσο, μικρή αμφιβολία υπάρχει για το ότι δεν μπορούμε να μιλάμε για πάνω από 100.000 ψυχές.

Συνοψίζοντας, η κυπριακή κοινωνία πέρασε τρεις βασικούς μετασχηματισμούς από το 10ο έως το 13ο αιώνα. Η πρώτη συντελέστηκε με την επανεδραίωση της βυζαντινής κυριαρχίας στο νησί στα 965 και τη μετάβαση από το καθεστώς αυτονομίας στο καθεστώς επαρχίας, η δεύτερη την εποχή του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (1081-1118), που παρουσιάζεται η άνοδος της τοπικής αριστοκρατίας και η ηγεμονική της στάση, και τέλος η απόλυτη πτώση της τάξης των ευπόρων, στο τέλος του 12ου αιώνα και στις αρχές του 13ου με την απόσπαση της Κύπρου από τον Ισαάκιο Κομνηνό και την κατάληψή της αρχικά από τους Άγγλους και τελικά από τους Λατίνους. Ο Νεόφυτος—όπως θα δούμε—αντί να χαθεί μέσα στον ορμαγδό των εξελίξεων, αισθανόμενος την ασυνέχεια και το παράλογο γύρω του, ξεπερνά τα γεγονότα τα οποία είναι ασταθή και διαρκώς μεταβαλλόμενα και καταφέρνει με τη σταθερότητα των αξιών και των στόχων του, καθώς και με την προσωπικότητα και το αντι-λατινικό του κήρυγμα να μαγνητίσει ένα τμήμα της κοινότητας των ελληνόφωνων-ορθόδοξων.

Ο βίος του αγίου Νεοφύτου μέσα από το έργο του

Η ζωή του Νεοφύτου είναι αρκετά γνωστή καθώς τα συγγράμματα του διασώζουν πολλά στοιχεία σχετικά με το βίο του. Οι πληροφορίες προέρχονται κυρίως μέσα από τα έργα του «Εξαήμερος», «Θεοσημεία», από την επιστολή «Περί της Θεοσημείας αντίγραμμο προς τον ίδιον αδερφόν Χρυσόστο-

μίτην κυρ Ιωάννην», από τον πανηγυρικό «Εις τον μέγαν ιεράρχην Χρυσόστομον» και κυρίως από την Τυπική του Διαθήκη. Η «Εξαήμερος» έχει σωθεί στην έκδοση του αρχιμανδρίτη Κυπριανού στα 1779. Το χειρόγραφο έχει χαθεί, αν εξαιρέσει κανείς μερικές σελίδες, σε κακή κατάσταση που βρέθηκαν στη Μονή της Εγκλείστρας. Το χειρόγραφο στο οποίο σωζόταν η «Θεοσημεία», όπως συμβαίνει και με την περίπτωση της «Εξαήμερου», έχει χαθεί. Το κείμενο σώζεται στην έκδοση του αρχιμανδρίτη Κυπριανού. Το έργο έχει χρονολογηθεί στα 1197, οπότε ο Νεόφυτος καταπλακώθηκε από βράχο σκάβοντας την ανώτερα Εγκλείστρα του. Στη «Θεοσημεία» περιγράφεται το γεγονός αυτό. Η επιστολή προς τον αδελφό του αγίου, Ιωάννη, σώζεται από τον αρχιμανδρίτη Κυπριανό που την εξέδωσε στα 1779, αφού και αυτό το χειρόγραφο έχει χαθεί. Η «Τυ-

*Το κελί
του Αγίου
Νεοφύτου.*

Η Εγκλείστρα του Αγίου Νεοφύτου.

πική Διαθήκη» του Εγκλείστου χρονολογείται με βεβαιότητα στα 1214.

Ο Νεόφυτος γεννήθηκε στα 1134 στο ημιορεινό χωριό Λεύκα. Καταγόταν από αγροτική, πολυμελή οικογένεια και οι γονείς του ονομάζονταν Αθανάσιος και Ευδοξία. Φαίνεται πως η οικογένειά του ήταν θεοσεβής, αφού τόσο ο αδελφός του Ιωάννης, όσο και η μητέρα του Ευδοξία ασπάστηκαν το μοναχισμό. Ενώ γίνονταν ετοιμασίες για να παντρευτεί όταν έγινε 18 ετών, έφυγε κρυφά από το πατρικό του σπίτι αναζητώντας καταφύγιο στη Μονή Χρυσσοστόμου στον Κουτσοβέντη. Η απόφασή του να εγκαταλείψει τη μηνησή του και να φύγει μυστικά από το σπίτι του προκειμένου να αποφύγει τις πιέσεις των δικών του ήταν γεγονός που σίγουρα σχολιάστηκε από την κλειστή κοινωνία της βυζαντινής Κύπρου. Έγινε μοναχός στα 1152 στη Μονή του Κουτσοβέντη, όπου έμαθε να διαβάζει και να γράφει. Ωστόσο, οι ασχολίες που του είχαν ανατεθεί στο μοναστήρι ήταν αγροτικές εξαιτίας της στοιχειώδους μόρφωσής του.

Το γεγονός αυτό έχει μάλλον κεντρικό χαρακτήρα στη ζωή του Εγκλείστου. Στον πανηγυρικό του λόγο στην εορτή του Ιωάννη του Χρυσσοστόμου, ο Νεόφυτος αισθάνεται την ανάγκη να ευχαριστήσει τον άγιο που του έδωσε καταφύγιο στη Μονή του. Η κλίση και η κλήση του αγίου προς το μονα-

Πληροφορίες για τη ζωή του Νεοφύτου προέρχονται κυρίως μέσα από τα έργα του: «Εξαήμερος», «Θεοσημεία», από την επιστολή «Περί της Θεοσημείας αντίγραμμα προς τον ίδιον αδερφόν Χρυσσοστομίτην κυρ Ιωάννην», από τον πανηγυρικό «Εις τον μέγαν ιεράρχην Χρυσόστομον» και κυρίως από την Τυπική του Διαθήκη.

χισμό ήταν εμφανής. Μετά από δύο χρόνια εξέφρασε την επιθυμία να γίνει ερημίτης, αλλά ο ηγούμενος της Μονής Κουτσοβέντη τον θεωρούσε πολύ νέο. Στα 1158 πήγε στους Αγίους Τόπους για να βρει ένα γέροντα που θα του επέτρεπε να γίνει ερημίτης. Έξι μήνες μετά, ύστερα από θεϊκό όραμα απέπλευσε «εις Κύπρον εν τη ιερά του ιερού μου πατρός Χρυσσο-

στόμου μονή», όπως αναφέρει στην Τυπική Διαθήκη. Ωστόσο, αποφασίζει να φύγει και πάλι για να ζήσει με τους ερημίτες του Όρους Λάτρος κοντά στη Μικρασιατική Μίλητο. Συλ-

μιας και η φήμη της αγιότητάς του, ωθούσε πολλούς να τον επισκεφθούν. Στο έργο του «Θεοσημεία» αναφέρει πως επειδή δεν μπορούσε να βρει τη μοναστική ησυχία που τόσο επιθυμούσε εξαιτίας των συχνών και πολυάριθμων επισκέψεων των πιστών στην Εγκλείστρα, αποφάσισε μετά από θεϊκή φώτιση και δική του σκέψη, να εγκατασταθεί σε πιο ψηλό σημείο του γκρεμού στον οποίο είχαν λαξευθεί τα κελιά, προκειμένου να αποφύγει τις επισκέψεις. Ενώ λάξευε την ανωτέρα εγκλείστρα για να γλυτώσει από την ενοχλητική παρουσία των επισκεπτών σώθηκε θαυματουργικά από βράχο που έπεσε και τον καταπλάκωσε. Το γεγονός θεωρήθηκε από τον ίδιο ως σημάδι από το Θεό και ως νίκη του ίδιου επί του διαβόλου, αφού κατάφερε –όχι μόνο να σωθεί- αλλά να εξέλθει περίπου αλώβητος από αυτό το ατύχημα.

Συνέταξε την «Τυπική Διαθήκη» της Μονής του για δεύτερη φορά - οριστικά πλέον - στα 1214 όταν η Κύπρος είχε

Ο Άγιος Νεόφυτος, φορητή εικόνα. Ναός Παναγίας, Αθηνών, 19ος αιώνας.

Ο Νεόφυτος γεννήθηκε στα 1134 στο ημιορεινό χωριό Λεύκαρα. Καταγόταν από αγροτική, πολυμελή οικογένεια και οι γονείς του ονομάζονταν Αθανάσιος και Ευδοξία. Τόσο ο αδελφός του Ιωάννης, όσο και η μητέρα του Ευδοξία ασπάστηκαν το μοναχισμό.

λαμβάνεται όμως κατά λάθος ως φυγός στο λιμάνι της Πάφου και φυλακίζεται. Αφού οι φρουροί του κλέβουν ό,τι είχε και δεν είχε με παρέμβαση κάποιων ευσεβών ανθρώπων που ο ίδιος δεν κατονομάζει αποφυλακίστηκε. Εντούτοις, μετά την αποφυλάκισή του αντιμετώπισε ένα προσωπικό αδιέξοδο, καθώς δεν ήξερε ούτε τι να κάνει ούτε που να πάει προκειμένου να βρει την ανάπαυση που τόσο πολύ ποθούσε. Περιπλανάται έτσι στην περιοχή της Πάφου, μέχρι που συναντά το βραχώδες μέρος όπου αρχίζει να λαξεύει την Εγκλείστρα του. Το 1160 ολοκλήρωσε τη λάξευση της Εγκλείστρας και έζησε εκεί μέχρι το τέλος της ζωής του, αν εξαιρέσει κανείς ένα μικρό διάστημα στα 1165 που ταξίδεψε για να βρει κομμάτι Τιμίμου Ξύλου.

Μετά από χρόνια, η φήμη της αγιότητας του Νεοφύτου έγινε γνωστή στον επίσκοπο Πάφου Βασίλειο Κίνναμο. Έκτοτε ο Έγκλειστος τέθηκε υπό την υψηλή προστασία του επισκόπου, ο οποίος τον έπεισε να χειροτονηθεί ιερέας και να δεχθεί ένα μαθητή. Αυτόν ακολούθησαν περισσότεροι μοναχοί και έτσι ιδρύθηκε μοναστική κοινότητα. Κελιά σκάφθηκαν στο βράχο και ο Έγκλειστος έγινε ηγούμενος. Στα 1183/4 η Εγκλείστρα τοιχογραφήθηκε και καθιερώθηκε ο ναός της τρογλωδυτικής μονής της Εγκλείστρας, αφιερωμένος στον Τίμιο Σταυρό. Στα 1197, σε ηλικία 63 χρόνων ο άγιος Νεόφυτος αποφάσισε να λαξεύσει εγκλείστρα σε πιο ψηλό μέρος του βράχου, ώστε να μην ενοχλείται από την πολυκοσμία,

1134	Ο Νεόφυτος γεννάται στα Λεύκαρα. Η οικογένειά του είναι φτωχή και οι γονείς του φέρουν τα ονόματα Αθανάσιος και Ευδοξία.
1151	Ο Νεόφυτος διαλύει τον αρραβώνα του.
1152	Ο Νεόφυτος γίνεται μοναχός στη Μονή Κουτσοβέντη.
1152-1159	Κάποια στιγμή βρίσκεται για 6 μήνες στους Αγίους Τόπους.
1159	Λαξευση Εγκλείστρας.
1167	Ο Νεόφυτος τίθεται υπό την υψηλή προστασία του επισκόπου Πάφου Βασιλείου Κίνναμου. Η Εγκλείστρα γίνεται μοναστήρι με 10 περίπου μοναχούς και ο Νεόφυτος χειροτονείται πρεσβύτερος.
1176	Ο Νεόφυτος γράφει τους Δέκα ερμηνευτικούς λόγους στις εντολές του Χριστού.
1177	Γράφεται η Τυπική Διαθήκη της Μονής στην πρώτη της μορφή.
1179	Γράφεται το Πεντηκοντακέφαλον.
1183	Διακοσμείται η Εγκλείστρα με τοιχογραφίες από τον ζωγράφο Θεόδωρο Αψευδή.
1191	Ο Νεόφυτος βιώνει τη μετάβαση. Η Κύπρος από βυζαντινή γίνεται Λατινική.
1196	Λάξευση της ανωτέρας Εγκλείστρας.
1196	Β' φάση τοιχογράφησης.
1214	Συγγραφή της δεύτερης, οριστικής Τυπικής Διαθήκης της Μονής του Νεοφύτου.
1214-1220	Κάποια στιγμή μετά το 1214 και κατά πάσα πιθανότητα πριν το 1220, ο Νεόφυτος απεβίωσε, έχοντας συμπληρώσει πάνω από 80 χρόνια ζωής.

ήδη - από τα 1192 - περάσει στην εξουσία της λατινικής οικογένειας των Λουζινιάν. Στην «Τυπική Διαθήκη», που εν τω μεταξύ είχαν επικυρώσει τόσο ο επίσκοπος Πάφου Βασιλείος Κίνναμος όσο και ο διάδοχός του Βάκχος, ο άγιος υποδεικνύει τον ανιψιό του Ησαΐα, ως διάδοχο στην ηγουμηνία της Μονής της Εγκλείστρας. Εικάζεται ότι ο Νεόφυτος απεβίωσε λίγο μετά το 1214. Πάντως, όμως, πριν το 1220. Δεν είχε προλάβει να βιώσει τραυματικά γεγονότα για την Εκκλησία της Κύπρου, όπως η υποταγή των Ορθόδοξων επισκόπων στους Καθολικούς με τη Βούλα του 1260 ή το μαρτύριο των 13 μοναχών της Καντάρας το 1223. Η διερευνητική φάση μεταξύ των δύο δογμάτων στην οποία εξήση ο Νεόφυτος δεν οδήγησε σε ακραίες πράξεις και εξαρση του αντι-λατινικού αισθήματος, αν και ίδιος ο Έγκλειστος στα συγγράμματά του σπεύδει να τονίσει τις διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στους Ορθόδοξους και τους σχισματικούς —όπως τους θεωρούσαν- Παπικούς.

Τα συγγράμματα του αγίου Νεοφύτου

Ο άγιος Νεόφυτος υπήρξε πολυγραφότατος και με τεράστιο εύρος ενδιαφερόντων. Έγραψε κατηχήσεις, πανηγυρικούς, αγιολογικά κείμενα, υπήρξε επιγραμματογράφος και υμνογράφος, ερμηνευτής των γραφών, επιστολογράφος, ποιητής. Συνέταξε ακόμη διοικητικού χαρακτήρα κείμενα, δηλαδή το «Τυπικόν» της Μονής του. Ο άγιος Νεόφυτος υπήρξε και ιστοριογράφος, αυτό τουλάχιστον καταλαβαίνουμε διαβάζοντας στον κατάλογο με τα συγγράμματά του στην «Τυπική Διαθήκη» τον τίτλο «και έτερον δωδεκάλογον, το πρόχειρον του εγκλείστου, εν ω τεσσαρακονταετίας και πεντηκονταετίας και φυσιολογίας αναφορά». Το βιβλίο αυτό, που πιθανόν να ήταν κάτι μεταξύ ιστορίας και χρονογραφίας, καταπιανόταν με τα έτη 1159-1209 και δεν έχει σωθεί σ' εμάς. Αποτελεί, βέβαια, ένα αινιγματικό κείμενο του οποίου το ακριβές περιεχόμενο του μάς είναι άγνωστο. Το μοναδικό δείγμα ιστορικής γραφής από τον Νεόφυτο, αν εξαιρέσουμε κάποιες παρεκβάσεις που κάνει στα άλλα έργα του, είναι η πραγματεία «Περί των κατά χώραν Κύπρον σκαιών».

Η σημασία της πραγματείας «Περί των κατά χώραν Κύπρον σκαιών» είναι τεράστια, αφού αποτελεί τη μοναδική άμεση πηγή που μας πληροφορεί για τα γεγονότα από το 1184 έως και την εγκαθίδρυση της Φραγκοκρατίας από την οπτική των Κυπρίων. Το κείμενο ξεκινά με μια αλληγορία: ο Νεόφυτος παρομοιάζει τα δεινά της Κύπρου που άρχισαν με την τυραννία του Ισαακίου Κομνηνού (1184), με τα σύννεφα που

Προφήτης (από το κελί του Αγίου Νεοφύτου) Εγκλείστρα, Τάλα, Πάφος, 1183/4.

Η σημασία της πραγματείας «Περὶ των κατὰ χώραν Κύπρον σκαιῶν» είναι τεράστια, αφού αποτελεί τη μοναδική άμεση πηγή που μας πληροφορεί για τα γεγονότα από το 1184 έως και την εγκαθίδρυση της Φραγκοκρατίας από την οπτική των Κυπρίων.

καλύπτουν τον ήλιο και την ομίχλη που καλύπτει τα όρη. Αναφέρεται συνάμα στην κατάληψη της Ιερουσαλήμ από τον ηγεμόνα της Αιγύπτου Σαλαντίν (1187), θρηνώντας για την έκβαση αυτή. Μας πληροφορεί κατόπιν για την έναρξη της Γ' Σταυροφορίας συνέπεια της οποίας ήταν η κατάληψη της Κύπρου. Ο Έγκλειστος βέβαια συνοψίζει την Γ' Σταυροφορία στην οποία έλαβαν μέρος ο αυτοκράτορας της Γερμανίας Φρειδερίκος Βαρβαρόσας, ο βασιλιάς της Αγγλίας Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος και ο βασιλιάς της Γαλλίας Φίλιππος Αύγουστος, τον οποίο βέβαια ο Νεόφυτος παραλείπει στη σχετική μνεία του.

Ο Έγκλειστος, επανέρχεται στην Γ' Σταυροφορία με σκοπό να μας δώσει περισσότερα στοιχεία για το πώς κατελήφθη η Κύπρος από τους Άγγλους. Τα αίτια της άλωσης κατά

τον άγιο Νεόφυτο βρίσκονται στην εποχή του Ισαακίου Κομνηνού. Ο Νεόφυτος θρηνεί και αποδίδει τα δεινά στις πολλές αμαρτίες των ανθρώπων, όπως αντίστοιχα κάνει ο Γεώργιος Σφραντζής, όταν η Κωνσταντινούπολη πέφτει στα χέρια των Τούρκων το 1453. Αυτό άλλωστε είναι μια ακόμη κοινότητα στη βυζαντινή γραμματεία.

Ως θεολόγος, μάλλον, αφελής θα μπορούσε να χαρακτηριστεί. Όπως έχει επισημανθεί οι θεολογικές του παρατηρήσεις δεν έχουν καμιά πρωτοτυπία, ενώ πολλές φορές ολισθαίνει σε αυθαιρεσίες και ανακρίβειες. Ειδικά η ερμηνεία του στην Αποκάλυψη δημιουργεί τεράστια εντύπωση για το πόσο ο Νεόφυτος ενδιαφερόταν να εκφράσει άποψη, ακόμη και για τα πιο περίπλοκα θεολογικά και δογματικά ζητήματα τη στιγμή που οι αναλύσεις του είναι καταφανώς αβάσιμες. Ως κήρυκας, ίσως θα μπορούσε να ήταν πολύ καλύτερος. Επιπρόσθετα η εξέταση και ερμηνεία του δογματικού θέματος των αζύμων ή της έριδας γύρω από την αφθαρσία της Θείας Ευχαριστίας σε λόγους του δείχνουν μια μάλλον απλοϊκή αντίληψη. Αν και συντάσσεται με την κρατούσα και κυρίαρχη τοποθέτηση της επίσημης Εκκλησίας, ο ίδιος επιμένει να αρθρώνει το δικό του λόγο υπερθεματίζοντας και επαυξάνοντας. Οι συγγραφές του μπορεί να μην αποτελούν συμβολές στην Ορθόδοξη θεολογία, αποτελούν, ωστόσο, μνημεία και αποδείξεις μιας πληθωρικής και από κάθε άποψη ενδιαφέρουσας προσωπικότητας. Βέβαια, στους θεολόγους της εποχής του Νεοφύτου, οι απλοϊκές αναλύσεις του μπορεί να άγγιζαν και τα όρια του γραφικού.

Ο Άγιος
Νεόφυτος,
φορητή εικόνα.
Ναός Αγίου
Θεράποντος,
Άγιος Θεράπων,
1847.

Οι πανηγυρικοί λόγοι που συμφύρονται με μια αγιολογική διάθεση του Εγκλειστού φαίνεται να είναι πιο επιτυχημένοι, αν και αγνοούμε την ποιμαντική επίδραση που μπορεί να είχαν. Ας σημειωθεί ενδεικτικά ότι πανηγυρικούς λόγους έχει γράψει για τη γιορτή των αγίων Δημητρίου, Ιωάννη του Ελεήμονα, Θεοσέβιου του Αρσινοΐτου, Πολυχρόνιου, Ιωάννη Χρυσοστόμου, πρωτομάρτυρα Στέφανου και άλλων. Πρόκειται για κείμενα με αγιολογικό περιεχόμενο.

Ο Έγκλειστος προσπαθούσε να θέσει ως πρότυπα του ποιμνίου τους αγίους και το πώς εκείνοι πορεύτηκαν στη ζωή τους. Η αμεσότητα και το πηγαίο στοιχείο είναι βασικό χαρακτηριστικό αυτών των κειμένων.

τον Α. Παπαγεωργίου ως ο πολυγραφότερος συγγραφέας της Μέσης Βυζαντινής Περιόδου και μάλλον έχει δίκαιο αν σκεφτεί κανείς ότι η σύγχρονη έκδοση των απάντων του αγίου Νεοφύτου έχει ολοκληρωθεί σε πέντε ογκωδέστατους τόμους. Από το «Πεντηκοντακέφαλον» και την «Ερμηνεία των Εντολών του Χριστού», που αποτέλεσαν τα πιο πρώιμα έργα του αγίου, ως την «Τυπική Διαθήκη» και τη «Βίβλο των Κατηχήσεων», που χρονολογούνται στην πιο όψιμη συγγραφική περίοδο του Νεοφύτου, μπορεί κανείς να διακρίνει ένα τεράστιο πλούτο θεολογικών προβληματισμών, κοινωνικής κριτικής, πολιτικής ανάλυσης, αγιολογικής εξέτασης, ψυχογραφικής παρουσίασης και γλαφυρής αποτύπωσης της καθημερινής ζωής.

Η περιοχή της Εγκλείστρας.

Οι μοναστικοί κανόνες της Εγκλείστρας δείχνουν την επιθυμία του ερημίτη της Πάφου να τηρηθεί μια πνευματική κοινοβιακή μονάδα, χωρίς να εκφυλιστεί σε κέντρο οικονομικών ή άλλων δραστηριοτήτων.

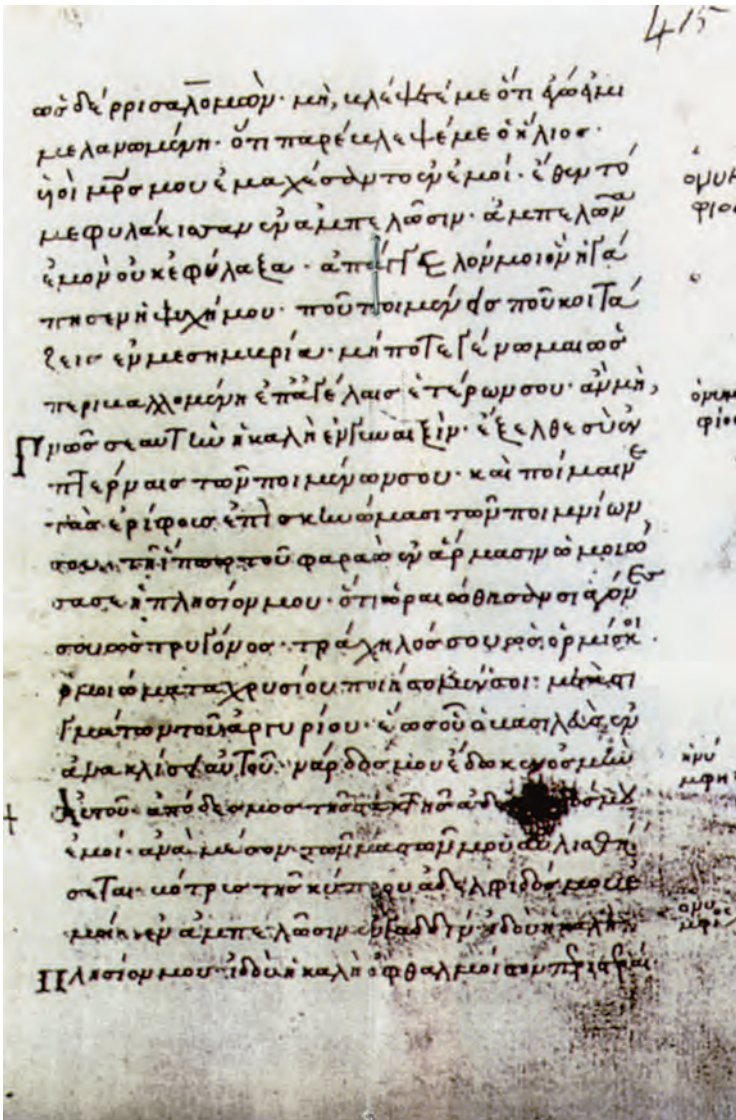
Το περιεχόμενό τους σε μεγάλο βαθμό στερεότυπο και επαναλαμβανόμενο διευκολύνει τους ακροατές να συγκρατήσουν και να εμπεδώσουν τα βασικά μηνύματα.

Ο Έγκλειστος άγιος Νεόφυτος έχει χαρακτηριστεί από

Η γλώσσα του Νεοφύτου

Ο λόγος στα συγγράμματά του είναι τραχύς, αφελής, χοντροκομμένος σε κάποιες περιπτώσεις και κυρίως απλοϊκός – πράγμα που παραδέχεται και ο ίδιος. Συχνά αναγκάζεται να απολογηθεί με εκφράσεις ταπεινοφροσύνης για την αδεξιότητα με την οποία μεταχειρίζεται τη γλώσσα.

Ο Έγκλειστος, ωστόσο, πρόβαλλε κάτι απείρως σημαντικότερο, τη θέση ότι τα λόγια του ήταν θεόπνευστα και ότι η πένα του καθοδηγείτο από το Άγιο Πνεύμα. Μπορεί να μην είχε τη δυνατότητα να γράψει όπως οι Βυζαντινοί λόγιοι, όμως δήλωνε με ευφύια πως «Ταύτα δε ου κατά τεχνολογίαν, αμαθής γαρ και ιδιώτης εγώ, αλλ'έξων του παναγίου Πνεύματος απεκάλυψε χάρις θαρρών γεγράφηκα προς την προκειμένην υπόθεσιν». Αυτό ήταν και το διαβατήριό του για την είσοδο

Χειρόγραφο του Αγίου Νεοφύτου.

στην τάξη των επιφανών. Τα κείμενα του δείχνουν ότι προσπαθούσε να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ ανωτέρων και κατωτέρων τάξεων, έχοντας όμως ενστερνωθεί την ιδεολογία των προσβλεπόντων στην Κωνσταντινούπολη. Κέντρο αυτής της ιδεολογίας ήταν η αποδοχή της θεϊκής αποστολής του βυζαντινού αυτοκράτορα και η απόλυτη υπακοή σ' αυτόν. Χαρακτηριστική η σπουδαιότερη μελετητής του Νεοφύτου Εγκλείστου, C. Galatariotou, θεωρεί ότι «για τον Νεόφυτο, ο βυζαντινός αυτοκράτορας ήταν επί γης Θεός και σχεδόν εξίσου υπεράνω κριτικής... Οποιαδήποτε τάση εναντίον του αυτοκράτορα θεωρείτο σαν απειλή κατά του κόσμου και κατά του ανθρώπου». Θα περίμενε κανείς πως η πνευματική επιρροή της Εκκλησίας και

δη ενός αγίου εν ζωή όπως ήταν ο Νεόφυτος, στο λαό, θα δημιουργούσε ιδεολογική ομοιογένεια. Αυτό δεν συνέβη.

Η εμβέλεια της επιρροής του

Ο Νεόφυτος ασχολήθηκε από πολύ νωρίς με τη συγγραφή πανηγυρικών λόγων οι οποίοι γίνονταν γνωστοί σε ευρύ κοινό. Είναι σημαντικό, βέβαια, ότι εκτός από τους πανηγυρικούς που ασφαλώς εκφωνούνταν μπροστά σε κοινό, υπάρχουν ενδείξεις ότι και άλλα έργα του Νεοφύτου γίνονταν γνωστά σε περισσότερα από ένα άτομα. Μέσα από αυτά τα έργα, ο Νεόφυτος προσπαθεί να επηρεάσει το κοινό του, προσπαθεί να προπαγανδίσει, προσπαθεί δηλαδή να περάσει κάποιες απόψεις ή πεποιθήσεις του σ' αυτούς που άκουγαν ή διάβαζαν τα κείμενά του. Ο Νεόφυτος μέσα από τα κείμενά του προβάλλει την αγιότητά του, την ανωτερότητα της άρχουσας

Ο άγιος Νεόφυτος υπήρξε πολυγραφότατος και με τεράστιο εύρος ενδιαφερόντων. Έγραψε κατηχήσεις, πανηγυρικούς, αγιολογικά κείμενα, υπήρξε επιγραμματογράφος και υμνογράφος, ερμηνευτής των γραφών, επιστολογράφος, ποιητής και ιστοριογράφος,

τάξης, την τιμωρία του Θεού στις παρεκκλίσεις των αμαρτωλών ανθρώπων και γενικώς την παντεπιστοπεία και την παντοδυναμία του Θεού, τη θεία διάσταση του βυζαντινού αυτοκράτορα, την αμετακίνητη τοποθέτηση της Κύπρου στο βυζαντινό κόσμο ακόμη και μετά την κατάκτησή της από τους Λατίνους, κ.ο.κ..

Η επιρροή του Νεοφύτου στην κοινωνία πρέπει να ακολουθούσε πορεία ομόκεντρων κύκλων. Η κοινότητα στην οποία απευθύνεται άμεσα, δηλαδή αυτή της Πάφου, πρέπει λογικά να ήταν αυτή την οποία επηρέαζε περισσότερο, η Μονή Χρυσοστόμου ήταν ένα ακόμη βασικό κέντρο που επηρέαζε, εξαιτίας των δεσμών που διατηρούσε μ' αυτήν. Ωστόσο, όσο απομακρύνεται κανείς από την περιοχή της Πάφου τόσο πιο πολύ εξασθενεί η σφαίρα επιρροής του Εγκλείστου. Εξάλλου

τα συγγράμματα του Νεοφύτου αναφέρονται περισσότερο στην περιοχή της Πάφου, τον επίσκοπό της, το ποίμνιο της κ.ο.κ. παρά σε ολόκληρη την Κύπρο.

Ο Νεόφυτος και ο ασκητισμός

Η επιλογή του Νεοφύτου να ασκητέψει και τελικά να καταλήξει στον εγκλεισμό δεν είναι τυχαία. Παρατηρείται σε όλο το χριστιανικό κόσμο, Ανατολής και Δύσης, το 12ο αιώνα μια τάση προς απομόνωση και εγκλεισμό. Ο Ορθόδοξος μοναχισμός πέρασε από διάφορες φάσεις ανάλογα με τις κοινωνικές συνθήκες και ανάγκες, καθώς παρουσιάζεται ως ένα εκκρεμές που παλινδρομεί ανάμεσα στην εσωστρέφεια και την εξωστρέφεια. Ο Νεόφυτος επιδίωξε ιδιαίτερα τον ερημητικό βίο από νεαρή ηλικία, όπως έχουμε προαναφέρει. Ο βαθμός δυσκολίας του εγχειρήματος ήταν σαφώς μεγαλύτερος από τον κοινοβιακό μοναχισμό και επιπλέον η αυτοκρατορία διψούσε για αγίους σύμφωνα με τα πρότυπα του πρωτοβυζαντινού κόσμου. Την εποχή που έζησε ο Νεόφυτος η κυρίαρχη τάση που καταγράφεται στο Βυζάντιο και ειδικότερα στην Κύπρο είναι η τάση προς τον αυστηρό ασκητισμό.

Ο αρχαιολόγος Αθ. Παλιούρας διατυπώνει σχετικά με το θέμα την άποψη ότι η Βαράσοβα της Αιτωλίας με τα μεγάλα μοναστήρια γύρω της και τα ασκηταριά στις σπηλιές της έχει μεγάλο μερίδιο σ' αυτή την πραγματικότητα. Σ' αυτή την ενότητα εντάσσεται και η Εγκλείστρα του αγίου Νεοφύτου. Η παρατήρηση του Παλιούρα ότι υπήρχε μια γενικότερη τάση για εγκλεισμό είναι σαφώς σωστή. Φημισμένο κέντρο ερημιτών ήταν ανέκαθεν η Μικρά Ασία, που την εποχή αυτή, όμως, είχε μεταβληθεί σε θέατρο πολεμικών επιχειρήσεων. Οι ερημίτες, βέβαια, φαίνεται ότι εξακολούθησαν να υπάρχουν, γι' αυτό και ο Νεόφυτος μαρτυρεί πως «προς το του Λάτρους όρος βουλόμενος υποπλεύσαι, οίόμενος περιτυχείν εν αυτώ ησυχίω ανδρί και λειτουργήσω αυτώ». Επιπρόσθετα, ο ίδιος ο Νεόφυτος στο μοναδικό του ταξίδι εκτός Κύπρου, μαρτυρεί ότι για έξι μήνες περιφερόταν στους αγίους τόπους προσπαθώντας να κατασταλάξει σε κάποιο ερημητήριο. Αναφέρει πως «απαναστάς της μονής [του Χρυσοστόμου] τους αγίους των Ιεροσολύμων κατέλαβον τόπους, τούτο μεν προσκυνήσεως χάριν, τούτο δε μήπως και εν ταις ερήμοις εκείναις περιτύχω ανδρός ησυχίου και ερημικού και ακολουθήσω αυτώ,

Η σκηνή της Ανάστασης πάνω από τον τάφο του Αγίου Νεοφύτου, τοιχογραφία. Εγκλείστρα, Τάλα, Πάφος, 1183/4.

Ο Άγιος Νεόφυτος ανάμεσα σε αρχαγγέλους, μωσαϊκό. Μονή Αγίου Νεοφύτου, Τάλα, Πάφος, 20ος αιώνας.

ότου χάριν και τα της Τιβεριάδος μέρη διαψηλαφήσας πρώτον μέχρι και της ερήμου εν η ο Χριστός ευλόγησε τους άρτους τα τε όρια Μαγδαλά και το Θαβώριον όρος, είτε μετά την του αγίου και ζωηφόρου Τάφου προσκύνησιν την έρημον του Σουκά, του αγίου Σάββα τον χείμαρρον και του Χωσιβά και του Ιορδάνου τα μέρη περινοστήσας, καθάπερ θηρευτής μελισσών τρώγλας περισκοπών, και αποτυχών του εφετού, ως εκός, ελυπούμην». Η περιοχή αυτή έβριθε από ερημίτες που μετά το 1187, δηλαδή την κατάκτηση της Ιερουσαλήμ από τους Άραβες, θα μεταναστεύσουν σε άλλα μέρη, ανάμεσα στα οποία και η Κύπρος. Ενδεικτικό παράδειγμα οι άγιοι Ιωάνες και Κενδέας. Ο Κενδέας μάλιστα σε αρχικό στάδιο μόναζε σε εγκλείστρα στην περιοχή της Πάφου, προφανώς όχι πολύ μακριά από το Νεόφυτο. Επίσης, ο ιδρυτής της Μονής Κύκκου, Ησαΐας, θεωρείται ως ένας τέτοιος αναχωρητής σπηλαιώτης που μόναζε στην περιοχή που ιδρύθηκε το μοναστήρι, σύμφωνα πάντα με την παράδοση. Ασκητές είχαν έρθει βέβαια και νωρίτερα στην Κύπρο όπως μαρτυρεί το τυπικό της Μονής Μαχαιρά.

Ο λόγιος του 12ου αιώνα, Ιωάννης Τζετζής, μιλά για πληθώρα από εγκλείστρες στην Κωνσταντινούπολη. Η Μικρά Ασία ανέκαθεν ήταν φημισμένο κέντρο όπως και οι Άγιοι Τόποι, ενώ και στον Ελλαδικό χώρο τα ερημητήρια και τα ασκηταριά βρίθουν αυτή την εποχή. Το Άγιον Όρος το 12ο αιώνα βρίσκεται σε άνθηση, καθώς αυξάνει τις μονές και τα ασκητήριά του. Πολύ περισσότερο, βέβαια, η Κύπρος φιλοξενεί

δεκάδες αν όχι εκατοντάδες ερημίτες. Το πνευματικό κλίμα της εποχής ώθησε το Νεόφυτο στη σκληρή άσκηση -που γινόταν αντικείμενο θαυμασμού- παρά στην παραμονή σ'ένα κοινοβιακό μοναστήρι.

Ο Νεόφυτος διέθετε αυστηρό ασκητικό φρόνημα. Οι μοναστικοί κανόνες της Εγκλειστρας δείχνουν την επιθυμία του ερημίτη της Πάφου να τηρηθεί μια πνευματική κοινοβιακή μονάδα, χωρίς να εκφυλιστεί σε κέντρο οικονομικών ή άλλων δραστηριοτήτων. Αυτός ήταν ένας υπαρκτός κίνδυνος, καθώς πολλά μοναστήρια της Κύπρου είχαν μετατραπεί σε αγροτικές επιχειρήσεις. Χαρακτηριστικά ο καθηγητής C. Μαργκο τονίζει πως πολύ δύσκολα θα μπορούσε να βρει κανείς στο βυζαντινό κόσμο πιο οργανωμένη αγροτική επιχείρηση από τη Μονή Μαχαιρά. Προσπάθησε γι'αυτό να προβάλλει την αρετή της ακτημοσύνης, αλλά πρακτικά απέτυχε να την εφαρμόσει μετά το 1191, οπότε οι πλούσιοι πάτρωνές του αποχώρησαν από την Κύπρο. Τότε αναγκάστηκε να δεχτεί κάποια μικρή ιδιοκτησία που θα εξασφάλιζε στη Μονή του μια στοιχειώδη επιβίωση. Πείσμων, χαρισματικός, με αυθεντική προσήλωση στα ιδεώδη του μοναχισμού, άτεγκτος, αδιάλλακτος και εγκλωβισμένος παράλληλα σε ένα κόσμο προσωπικού μεγαλείου. Αυτός ήταν ο χαρακτήρας του Νεοφύτου.

Αναφορές στο Νεόφυτο μέσα από την Κυπριακή Γραμματεία

Τα χρόνια της Φραγκοκρατίας αποτελούν μια εποχή σκο-

*Ο Άγιος
Νεόφυτος,
τοιχογραφία.
Ναός
Ευαγγελίστριας,
Παλουριώτισσα,
Λευκωσία, 20ος
αιώνας.*

τεινή. Δεν γνωρίζουμε σχεδόν τίποτε για την τύχη της Μονής της Εγκλειστρας. Κάποιοι υποστηρίζουν ότι το μοναστήρι εημερεί. Ωστόσο, οι ενδείξεις είναι μάλλον ασαφείς. Η αναφορά στο Χρονικό του Λεοντίου Μαχαιρά στον άγιο Νεόφυτο είναι, γενική, αόριστη και κυρίως ανακριβής. Ακόμη και ένας κορυφαίος λόγιος της εποχής, όπως ο Λεόντιος Μαχαιράς, αδυνατεί να συγκεντρώσει κάποιες συγκεκριμένες και ορθές πληροφορίες για τον άγιο Νεόφυτο. Μάλιστα, αναφέρει ότι ήταν στυλίτης και ότι μόνασε στα Λεύκαρα, πληροφορίες ολότελα λανθασμένες. Ωστόσο, οι μεταγενέστεροι Χρονικογράφοι από το Λογίζο Σκευοφύλακα ως το Νεόφυτο Ροδινό θα αντιγράψουν το Μαχαιρά. Εκείνο που ενδιέφερε το Λεόντιο Μαχαιρά δεν ήταν να παραθέσει αυθεντικά στοιχεία.

Όπως φαίνεται από χωρία του Χρονικού του, εκείνο που τον ενδιέφερε ήταν να αναδείξει την Ορθόδοξη πίστη, επικαλούμενος τα θαύματα που λάμβαναν χώρα στην Εγκλειστρα. Ήταν μια εποχή έριδας και ανταγωνισμού μεταξύ των κατακτητών Φράγκων και του ντόπιου Ορθόδοξου πληθυσμού. Έτσι, τόσο οι μεν όσο και οι δε στήριζαν την αλήθεια της πίστης τους σε «υπερφυσικά» γεγονότα, όπως θαύματα.

Οι πρώτοι αιώνες της Τουρκοκρατίας θα είναι δύσκολοι για τη Μονή που θα αντιμετωπίσει προβλήματα επιβίωσης. Ο διάσημος περιηγητής του 18ου αιώνα Βασίλειος Μπάρσκυ, που φιλοξενήθηκε στη Μονή, αναφέρει πως τότε η αδελφότητα αριθμούσε μετά βίας 2-3 μοναχούς. Η μνήμη του Νεοφύτου διατηρείται μετά βίας στη Μονή που ίδρυσε, η οποία

Ο Άγιος Νεόφυτος, φορητή εικόνα. Ναός Θεοτόκου, Πολιτικό, 1887.

όμως σύμφωνα με τη μαρτυρία του Μπάρσκου περνά χαλεπούς καιρούς, αφού βρίσκεται σε παρακμή.

Είναι σαφές από την αρχαιολογική μαρτυρία, ότι πέρα από τη Μονή του αγίου Νεοφύτου, δεν υπήρξε «λατρεία» του Νεοφύτου, από το θάνατό του έως και την εύρεση των λειψάνων του το 18ο αιώνα. Ο Νεόφυτος μετά το θάνατό του περνά στην αφάνεια και ο κόσμος τον ξεχνά, με λιγοστές εξαιρέσεις κάποιων λογίων, όπως του Μαχαιρά και του Ροδινού οι οποίοι τον αναφέρουν στα κείμενά τους. Ωστόσο, ο Νεόφυτος απουσιάζει από τη λατρεία, η μορφή του δεν συναντάται ούτε σε τοιχογραφίες, αλλά ούτε και σε απλές φορητές εικόνες. Ωστόσο, η μετακομιδή των λειψάνων του, τον έφερε ξανά στην επιφάνεια.

Ο άνθρωπος κλειδί στην αναβίωση της λατρείας του είναι ο αρχιμανδρίτης Κυπριανός. Στα 1757, ο αρχιμανδρίτης Κυ-

πριανός παρευρέθηκε στη μετακομιδή των λειψάνων του Νεοφύτου από την Εγκλειστρα όπου τάφηκε, στο καθολικό της Μονής, όπως αναφέρει ο ίδιος στην ιστορία που έγραψε. Το γεγονός αυτό τον επηρέασε βαθύτατα ώστε να γίνει ένας από τους πιο «φανατικούς» πιστούς του Νεοφύτου, αφού εξέδωσε ακολουθίες και απολυτίκια, όχι μόνο στην ημέρα που ετιμάτο η μνήμη του αγίου στις 24 Ιανουαρίου, αλλά και στη μέρα που καθιερώθηκε ως μέρα εορτασμού της μετακομιδής των λειψάνων του στις 28 Σεπτεμβρίου.

Ο Νεόφυτος στη μνημειακή ζωγραφική και στις φορητές εικόνες

Ο Νεόφυτος, το 16ο αιώνα, αλλά κυρίως από το 18ο, θα πάρει την μορφή μάρτυρα, απεικονιζόμενος με σταυρό στο χέρι, σύμβολο μαρτυρίου. Αυτό δεν είναι πρωτοφανές. Οι άγιοι αναδεικνύονται για να εξυπηρετήσουν ψυχολογικές ανάγκες της κοινότητας, έτσι τους δίνεται ανάλογα η μορφή που εξυπηρετεί καλύτερα τις ανάγκες αυτές. Ο σταυρός του μαρ-

Η ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΗ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΟΥ LORENZO WARRINER PEACE ΣΤΗΝ ΕΓΚΛΕΙΣΤΡΑ, ΣΤΙΣ 5 ΙΟΥΝΙΟΥ 1839

«Κοντά στη σπηλιά υπάρχει μια πηγή που ονομάζεται αγίασμα και που αναβλύζει νερό από τη βάση του βράχου. Ανατολικά βρίσκεται η εκκλησία όπου φυλάσσονται τα οστά του αγίου. Το κεφάλι βρίσκεται ξεχωρα από το υπόλοιπο σώμα σ'ένα κουτί, ενώ ο υπόλοιπος σκελετός, που βρέθηκε στη σπηλιά και έχει ακόμη επάνω του λίγη αποξηραμένη σάρκα, είναι εκτεθειμένος και βλέπει κανείς μέρος της κάτω σπονδυλικής στήλης, 3 ή 4 σπονδύλους, τα οστά της λεκάνης και τα πόδια. Ο αρχιμανδρίτης περήφανα και με αυτοπεποίθηση μας είπε ότι το μηριαίο οστό ήταν ο ώμος του αγίου. Το φέρετρο όπου ήταν τοποθετημένα τα λείψανα λένε ότι βρέθηκε στη σπηλιά και έχει μήκος 5 πόδια και 4.5 ίντσες ενώ ο σκελετός 4 πόδια και 6 ίντσες. Πρόκειται για μια τέλεια απάτη».

«The Diaries of Lorenzo Warriner Peace 1834-1839. An American Missionary in Cyprus and his travels in the Holy Land, Asia Minor and Greece», εκδ. Ρίτα Σεβέρη, (τ.1-2), Λευκωσία 2002, τ.2, 1052.

τιρίου και η καταξίωση που αυτός προσφέρει, στηρίζει τους δοκιμαζόμενους ελληνόφωνους-ορθόδοξους της Κύπρου. Την εποχή αυτή ο κόσμος θέλει να έχει ως πρότυπα, μάρτυρες. Έτσι και ο Νεόφυτος, που δεν ήταν καν ομολογητής, προσαρμόστηκε, εκών-άκων στη λαϊκή «απαίτηση» και έλαβε το σταυρό του μαρτυρίου, όχι από την Εκκλησία αλλά από τα πινέλα του ζωγράφου, που ασφαλώς όχι αυθαίρετα, απ'αυτή την άποψη, αποτύπωσε την επιθυμία του λαού.

Η Κύπρος είναι ένα γεωγραφικό διαμέρισμα, που διέσωσε σημαντικό τμήμα της μνημειακής ζωγραφικής και μεγάλο αριθμό φορητών εικόνων, στη διάρκεια των αιώνων που μεσολάβησαν από το θάνατο του Νεοφύτου μέχρι τη μετακομιδή των λειψάνων του στα 1757. Έξω από το μοναστήρι του ο Νεόφυτος απουσιάζει παντελώς. Ενώ άλλοι Κύπριοι άγιοι, εξαίρονται στην εικονογραφία, ο Νεόφυτος είναι παντελώς άγνωστος, όχι μόνο ανά το παγκύπριο, αλλά και σε επίπεδο

Ο διάσπμος περιηγητής του 18ου αιώνα Βασίλειος Μπάροσκυ, που φιλοξενήθηκε στη Μονή, αναφέρει πως τότε η αδελφότητα αριθμούσε μετά βίας 2-3 μοναχούς. Η μνήμη του Νεοφύτου διατηρείται μετά βίας στη Μονή, η οποία σύμφωνα με τη μαρτυρία του Μπάροσκυ περνά καλεπούς καιρούς, αφού βρίσκεται σε παρακμή.

Ο ανιψιός του Αγίου Νεοφύτου Ησαΐας, τοιχογραφία. Εγκλείστρα, Τάλα, Πάφος, Βος αιώνας. Ο Ησαΐας διαδέχτηκε τον Νεόφυτο στην ηγουμενεία της Μονής.

Ο Άγιος
Νεόφυτος
ανάμεσα στους
αρχαγγέλους.
Εγκλείστρα,
Πάφος, 1183/4.

ΝΕΟΦΥΤΟΣ Ο ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΣ ΜΙΛΑ

*...τω δε βασιλεί Ισαακίω κατακλείει εν καστελλίω καλουμένω
Μαρκάππω. Κατά δε του ομοίου αυτώ Σαλαχαντίνου ανύσας
μηδέν ο αλιτήριος, ήνυσε τούτο και μόνον, διαπράσας την
χώραν Λατίνοις, χρυσίου χιλιάδων λιτρών διακοσίων. Διο και
πολύς ο ολολυγμός, και αφόρητος ο καπνός, ως προείρηται, ο
ελθών εκ του βορρά...*

Υπέροχες αρχιτεκτονικές Παριών Φραγκοκράστα

Μηρυφαβέντο σχεδόν σκηνικά.

Ήμασταν ευνηθισμένοι να το στοχαζόμαστε αλλιώς το

«Ιησούς Χριστός Νικά»

*που είδαμε κάποτε στα τείχη της Βασιλεύουσας, τα φαγωμένα
από γυφτοτσάντιρα και στεγνά χορτάρια,
με τους ριζιμένους ηύργους κατάχαλα σαν ενός δυνατού που
έχασε, τα ριζιμένα Ίαρια.*

*Για μας ήταν άλλο πράγμα ο πόλεμος για την πίστη του
Χριστού*

*και για την ψυχή του ανθρώπου καθισμένη στα γόνατα της
Υπερήφανου Στρατηγού,*

*που είχε στα βράτια ψηφιδωτό τον καιρό της Ρωμιοσύνης,
εφείνου τον ήραχου το καιρό σαν ήβρε το Ίγδιασμα της
Καρλοσύνης.*

*Ας ηαΐζον τώρα μελοδράματα στα σκηνικά των
σταυροφόρων Λουζινιά*

*κι ας φλορμίνουσε με τον καιρό που μας κουβάλησαν από το
βοριά.*

*Ας τούς να τρώγονται και ν'ανεροδέρνονται ωνά το
κάτεργο που δένει βρούδες*

*Καλώς μας ήρθατε στην Κύπρο, αρχόντοι. Τράχοι και
βραϊβρούδες!*

Εγκλειστρα, 21 Νοεμ. '93

τοπικό. Η Μονή διατηρείται, αλλά η λατρεία του Νεοφύτου δεν είχε καθιερωθεί. Αν και όσο ζούσε ο Νεόφυτος φαίνεται να γνώρισε σημαντική απήχηση, μετά το θάνατό του μάλλον έπεσε σταδιακά στην αφάνεια. Κι' όμως ακόμη και στην ίδια τη Μονή του θα περάσουν τρεις ολόκληροι αιώνες χωρίς καμιά καινούρια απεικόνιση του αγίου, η οποία τουλάχιστον να μαρτυρείται σε μας. Η μορφή του Νεοφύτου μάλλον δεν τοιχογραφήθηκε ούτε στο καθολικό του 16ου αιώνα, της Μονής του. Σώζεται μόνο μια εικόνα –μεγάλων βέβαια διαστάσεων– με τον περίφημο «αφορισμό» του αγίου. Είναι σαφές ότι δεν μπορεί να αποσυνδεθεί το πόσο δημοφιλής είναι ένας άγιος από τις απεικονίσεις του και στη συγκεκριμένη περίπτωση η

**Ο ποιητής
Γιώργος Σεφέρης,
εμπνευσμένος
από το πρόσωπο
του αγίου
Νεοφύτου έγραψε
το ποίημα
«Νεόφυτος ο
Έγκλειστος
μιλά».**

απόδοση τιμής προς τον Νεόφυτο ήταν κατά πάσα πιθανότητα τοπική και συγκυριακή. Μετά, βέβαια, από τα μέσα του 18ου αιώνα η απόδοση τιμής στον άγιο Νεόφυτο επιβιώνει. Αυτό αποδεικνύουν οι δεκάδες σωζόμενες φορητές εικόνες, που εμφανίζονται σε ναούς διασκορπισμένους σε όλη την Κύπρο και χρονολογούνται από το 1757 και έπειτα.

Στις μέρες μας, η απόδοση τιμής βρίσκεται σε έξαρση, καθώς απεικονίσεις του Νεοφύτου συμπεριλαμβάνονται στα εικονογραφικά προγράμματα των ναών που κοσμήθηκαν με τοιχογραφίες κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Ενδεικτικά παραδείγματα ο λαμπρός εικονογραφικός διάκοσμος της εκκλησίας της Παναγίας Ευαγγελίστριας στην Παλουριώτισσα, αλλά και το Καθολικό της Μονής Αγίου Γεωργίου Αλαμάνου

κοντά στην Ακτή του Κυβερνήτη. Επίσης, η τοιχογραφία του Π183/4, όπου ο άγιος Νεόφυτος παρουσιάζεται να αναλαμβάνεται από τους αρχαγγέλους, αντιγράφηκε σε μωσαϊκό, στο αφιδωτό πρότυπο της Μονής στη δεκαετία του '70. Το Μοναστήρι της Εγκλειστρας ακμάζει, καθώς αποτελεί σήμερα ένα από τα πιο ελκυστικά προσκυνήματα. Θα μπορούσε να λεχθεί ότι ο άγιος Νεόφυτος βρήκε την καταξίωση και την αναγνώριση με καθυστέρηση οκτώ αιώνων.

Ο Γιώργος Σεφέρης και ο άγιος Νεόφυτος

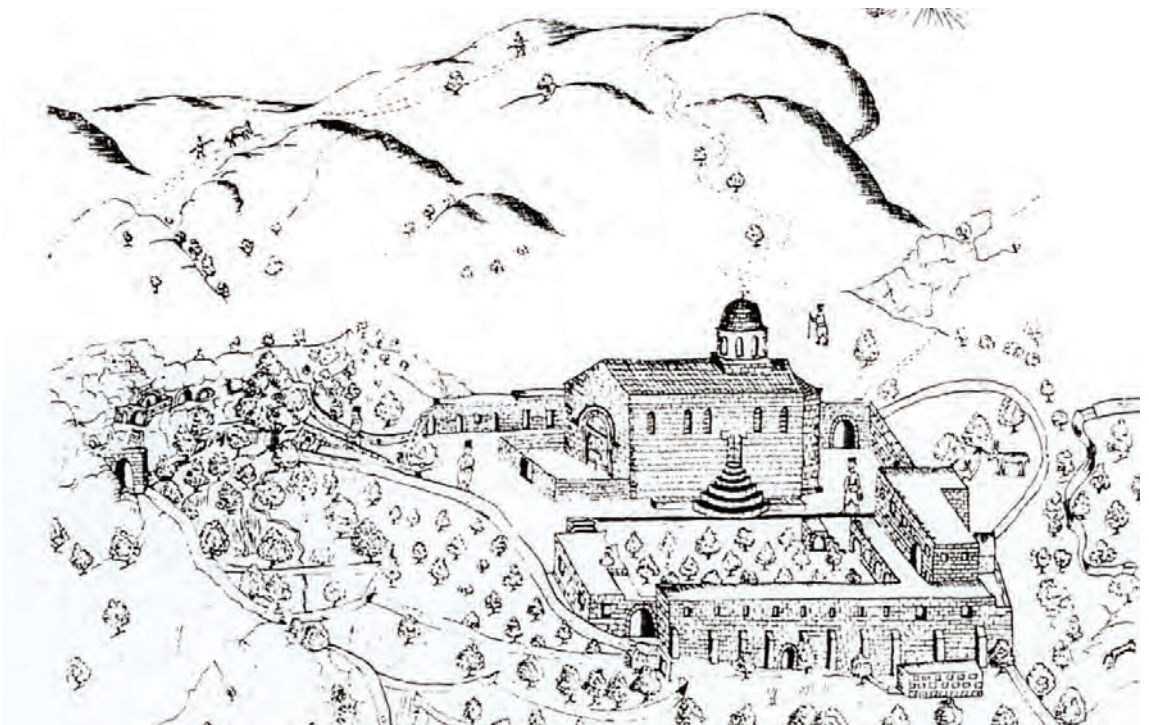
Στις παραμονές του απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ, ο κορυφαίος Έλληνας ποιητής Γιώργος Σεφέρης επισκέφθηκε την Κύπρο. Αν και δεν είχε ακόμη λάβει την ύψιστη τιμή για ένα λογοτέχνη, δηλαδή το Νόμπελ Λογοτεχνίας, ο Σεφέρης θεωρείτο ήδη ένας από τους μεγαλύτερους Έλληνες ποιητές. Περιηγήθηκε ολόκληρη την Κύπρο και έγραψε ποιήματα εμπνευσμένος από τα μέρη που επισκέφτηκε. Ανάμεσα στα μέρη αυτά, ήταν και η Μονή της Εγκλειστρας.

Ο Σεφέρης ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τον άγιο Νεόφυτο, όπως φαίνεται και στην αλληλογραφία του με τον Αδαμάντιο Διαμαντή. Τον επηρέασε πολύ η πραγματεία «Περί των κατά την χώραν Κύπρον σκαιών», ένα απόσπασμα της οποίας χρησιμοποιεί ως μότο του ποιήματος. Ο Σεφέρης ανήγαγε τον

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Α. Δημοσθένους, Ο Έγκλειστος άγιος Νεόφυτος (1134-περ.1214) και ο κόσμος του, Λευκωσία 2007
- C. Galatariotou, The making of a Saint: the life, times and sanctification of Neophytos the Recluse, Cambridge 1991
- C. Galatariotou, The bishop and the hermit: church patronage in action in twelfth - century Cyprus, Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών Λευκωσίας 18 (1991), 85-103
- C. Mango- E.J.W. Hawkins, The hermitage of St. Neophytos and its wall-paintings, Dumbarton Oaks Papers 20 (1966), 119-206
- S. Tomekovi , Ermitage de Paphos: décors peints pour Néophyte le Reclus, στο Les Saints et leur sanctuaires à Byzance. Textes, images et sanctuaries, ed. C. Jolivet-Lévy- M. Kaplan -J.P. Sordini, Paris 1993, 151-172

Έγκλειστο σε εθνικό σύμβολο αντίστασης. Το ποίημα αυτό ανέδειξε και μια άλλη διάσταση της μυθοποίησης του αγίου Νεοφύτου, αυτή του εθνικού ήρωα. Έτσι, ο Έγκλειστος της Πάφου, με τη μαγική δύναμη της πέννας ενός σπουδαίου ποιητή, εκτός από μεγάλος άγιος της Εκκλησίας έγινε και σύμβολο της αέναης αντίστασης των Κυπρίων απέναντι στους κατακτητές.

Η Μονή Αγίου Νεοφύτου σε σχέδιο του Ρώσου περιηγητή Βασιλείου Μπάροσκυ το 1735.

ΣΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΤΕΥΧΟΣ

ΧΡΟΝΙΚΟ

ΠΟΛΙΤΗΣ

Τα λέει όλα!

1 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2009 | ΤΕΥΧΟΣ 050 | ISSN 1986-048X

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΜΕ ΤΟΝ «Π» ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ - ΜΙΑ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΟΠΑΠ (ΚΥΠΡΟΥ) ΛΤΔ

ΛΟΥΚΗΣ ΑΚΡΙΤΑΣ
100 χρόνια
από τη γέννηση του

